

[Népszámlálások a háború utáni Romániában] [1948–1977]

A *Magyarok*. III, 1991. 3/4. számában megjelent tanulmány módosított, bővített változata a „Népszámlálások a jelenkori Erdély területén” című kötet (Budapest, 1992, Regio – MTA Történettudományi Intézet) 10–13. fejezeteként: 66–80. oldalak, a vonatkozó jegyzetekkel.

1948 – Az első „népi demokratikus” népszámlálás

A II. világháború után először 1947. október 18-án vetődött fel új népszámlálás szükségességének gondolata, azon a miniszterközi értekezleten, melyet Gh. Gheorghiu-Dej, akkori ipari és kereskedelemügyi miniszter hívott össze a statisztikai szolgálat újjászervezésének megtárgyalására. Az ekkor született döntés alapján a gazdasági újjáépítés és a pénzügyi végrehajtására alakult miniszterközi bizottság decemberben határozatot hozott arról, hogy az államvezetés részére szükséges adatok megszerzése céljából 1948. január 25-i kezdettel az ország egész területén *mezőgazdasági összeírást és népszámlálást* kell tartani. A miniszterközi bizottságnak a népszámlálás előkészítő műveleteit irányító főtitkára azt kérte, hogy a kormány mielőbbi tájékoztatása érdekében egy sor adat már március elején előterjeszthető legyen. E kérelemnek az adatokat összegző Központi Statisztikai Intézet eleget is tett, mégpedig egy technikai egyszerűsítésnek köszönhetően, melynek során az összeíró szerv hatáskörét megnövelve lehetővé tették a számlálóbiztosoknak a bevallások korlátozott mértékű átvizsgálását és külön űrlapokon történő összesítését.

Az *elsősorban gazdasági indítékú*, vélhetően a mezőgazdaság úgynevezett szocialista átalakításának előkészítését célzó,¹ vizsgálati szempontjaiban azonban még az előző két népszámláláshoz illeszkedő felmérés előzetes összefoglaló eredményeiről szokatlanul gyorsan megjelent közlemény² az – anyanyelvi megoszlásra is kiterjedő – *főbb demográfiai adatokat* foglalta magában, de azokat *csupán törvényhatóságokként részletezte*. A közlemény bevezetőjének ígérete ellenére további adatokat nem hoztak nyilvánosságra, így sem a községenkénti, sem a lakosság nemzetiségi, illetve – most utoljára regisztrált – felekezeti hovatartozásra vonatkozó lélekszámok nem ismeretesek. A háborús kényszer-vándorlások hullámaint követően megállapodott népességi viszonyokról közölt adatokat azonban még az előbb említett keretek között is hasznosítani lehet a nemzetiségstatisztikai vizsgálódásokban, hiszen azok legalább a főbb törvényhatóságokra (megyékre és városokra) kiterjednek, és – a közigazgatási beosztás egybeesése következtében – az 1930. évi népszámlálás megfelelő részletezésű adataival közvetlenül összehasonlíthatók. Kedvezőnek tarthatjuk, hogy az 1948-as népszámlálási közlemény az etnikai vonatkozású adatok közül az *anyanyelvieket* bocsátotta a nagyközönség rendelkezésére, mivel azok a román nemzetiségi statisztika szemléletmódjából következően – legalábbis a magyarság tekintetében – a *valósághoz közelebb álló* képet adnak a tényleges etnikai viszonyokról, mint a nemzetiségi bevallásra vonatkozó direkt számok.

Az 1948. évi román népszámlálásra közvetlenül az április 13-i fordulat előtt, még a nemzetiségi jogegyenlőség háború után kialakult – legalábbis formailag biztosított – demokratikus politikai feltételrendszerének keretei között került sor. A nemzetiségi jogok szempontjából különleges jelentőséggel bírt az 1945. február 7-én megjelent 86. sz. törvény (az úgynevezett *Nemzetiségi Statútum*), melynek nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezései azokban a közigazgatási és bírósági kerületekben, melyekben a nem románok, de ugyanazon közös nyelvet beszélők száma a lakosság 30%-át eléri, biztosították a lakosok hatóság előtti szabad anyanyelvhasználatát.³ A nemzetiségi statútum a rendelkezés érvényét az utolsó hivatalos népszámlálási adatoktól tette függővé, ezért a soron következő összeírás különösen fontos volt a nemzeti kisebbségek – így a magyarság – számára, hiszen lehetőséget nyújtott a kinyilvánított jogok érvényesítéséhez nélkülözhetetlen friss, a korábbiaknál hitelesebb *nemzetiségi kataszter* elkészítésére. Erre – a háborús népmozgások folytán bekövetkezett változások rögzítésén túl – azért is nagy szükség volt, mert, mint azt a nemzetiségekhez címzett népszámlálási felhívás⁴ kihangsúlyozta, a múltban a népszámlálás a valóság meghamisítását jelentette a nemzetiségek számára. „A vegyeslakosságú városokban és falvakban eszköz volt a népszámlálás a nemzetiségi számarány téves, erőszakos megváltoztatására. Hivatalos nyomás volt az anyanyelv, a nemzeti öntudat elhagyására. A

sovinizmus kis és nagy képviselői külön-külön és együttesen türelmetlenségüket és faji gyűlöletüket élték ki a múltban történt népszámlálások alkalmával. A fenyegetés, az erőszakos befolyásolás, a munkából való elbocsátás és más hasonló visszaélések sorozatos elkövetésére nyílt alkalom. Ily módon az eddigi népszámlálások adatai az elnyomó intézkedések és más megkülönböztetések kiindulási alapjai voltak.” A felhívás a jogegyenlőség kormányzási elvéből kiindulva arról biztosítja a nemzeti-ségi lakosságot, hogy a múlttal szemben ez a mostani összeírás hű tükre lesz a tényleges állapotoknak, és „valódi adatai nem a nemzetiségek elnyomására szolgálnak alapul, hanem ellenkezőleg arra, hogy támogassa a nemzeti-ségi élet megnyilvánulásának fejlődését”. A nemzeti-ségi státútumnak az anyanyelvhasználatot érintő rendelkezésére utalva a felhívás kiemeli a január 25-i összeírás rendkívüli fontosságát a tekintetben, hogy „adatai alapján kell elkészülnie annak a tökéletes nemzeti-ségi katasz-ternek, amely mindenütt a lakosság bevallására támaszkodik és így a bemondás tiszteletben tartására hivatkozhatik úgy a nemzeti-ségi hovatartozás mint a nemzetiség [sic!] kérdésében. A népszámlálás adatai alkotják tehát a státútum teljes értékben való alkalmazásának az alapját és egyben kezességet nyújtanak a jogegyenlőségi elv további gyakorlati kiteljesítésére.” A közlemény ezért felhívja „az összes Romániában élő nemzetiségeket, hogy nemzetiségüket és anyanyelvüket nyíltan és bátran je-lentsék ki és ne féljenek attól, hogy szabad kijelentésük elnyomásra, visszaélésre adna okot, vagy al-kalmat. [...] A nyomtatvány kitöltése nemcsak általános polgári kötelezettség, hanem különleges köte-lessége [...] minden olyan lakosnak, aki valamelyik nemzetiséghez tartozik. Csakis így válhat ismere-tessé a nemzetiségek számbeli ereje és valódi számaránya.” A felhívásnak a nemzetiség nyílt és bátor bevallására buzdító bekezdése a státútum 5. szakaszára utal vissza, amely kimondja: „Minden román állampolgár kizárólagos és egyéni joga anyanyelvének vagy nemzetiségének megállapítása. Ilyen te-kintetben a hatóságok beavatkozása tilos, közegeik pedig kötelesek az illető állampolgár nyilatkozatát elfogadni.”⁵ A felhívás közli a népesség összeírására szolgáló „AP” jelű nyomtatvány megfelelő rova-tainak kitöltési tudnivalóit is, s a szövegből kitetszik, hogy e népszámlálás a „nemzetiség” fogalmát illetően visszatért az 1930-ban kidolgozott meghatározáshoz, de elhagyta a „származás (születés) sze-rinti eredetre” vonatkozó félreérthető kitétel. „A nyomtatvány »nemzeti-ségi« (neamul) jelzésű rovatá-ba minden lakos szabad bevallását kell bejegyezni; úgy ahogy azt a bevalló öntudatának, családi és történelmi hagyományaiból származó érzéseinek megfelelően kívánja. Minden lakos bejelentheti ma-gát: román, magyar, német, zsidó, vagy akármilyen más nemzetiségűnek.” (Egy héttel később, a nép-számlálást közvetlenül megelőzően újabb közlemény jelent meg e kérdésekkel kapcsolatban. Itt ugyanez a rovat némileg más szövegezésben olvasható, de ez a változat is nyomatékosan hangsúlyozta a bevallás szabadságát: „A nemzetiség (naționalitatea) rovatba beírandó pontosan a nemzetiség a lakos szabad nyilatkozata alapján, úgy, amint ez személyes ismeretei, s a családi és történelmi hagyományok alapján nyilvánul meg és amelyhez kötve érzi magát. Ezt a nyilatkozatot mindenki akarata szerint ha-tározza meg.”)⁶ „Az anyanyelv, amelyet a megfelelő rovatban fel kell tüntetni, az a nyelv, melyet a bejelentő a legszívesebben beszél.” (A második szövegváltozatban: „Anyanyelv [limba maternă], az amelyet az illető a szüleitől tanult.”) „A gyermekekre vonatkozóan a szülők nyelve az irányadó. Ha a szülők különböző anyanyelvűek, akkor az a nyelv kerül bejegyzésre, amelyet a családban leginkább beszélnek.” A népszámlálási felhívás nem említi, de az egy héttel későbbi közlemény felkészíti a lako-sokat arra, hogy az összeírás a felekezeti hovatartozásra is kiterjed: „A vallás megjelölésénél nem lehet csak annyit beírni: keresztény, hanem meg kell jelölni az egyház nevét is. Például: görögkeleti, római katolikus stb.” Ebből a közleményből azt is megtudhatjuk, hogy, bár a népszámlálási nyomtatványok csak román nyelven készültek el, a románul nem tudó lakosok részére *magyar nyelvű utasítást* is mel-lékelnek. A magyar nyelvű összeírási utasítás rovatai teljes egészében azonosak a kitöltendő nyomtat-ványokéval, és így azt véve mintának, bárki jól kitöltheti a kérdőívet.

Mivel az 1948. évi népszámlálás első ízben adott hivatalos tájékoztatást az újabb háborút és hata-lomváltást átélte Erdély népes-ségi viszonyairól, adatsorai nem hagyhatók figyelmen kívül a nemzeti-ségi népmozgalom általános tendenciáinak elemzésekor. E részlegesen nyilvánosságra hozott adatokat azonban – miután megbízhatóságuk ellenőrzésére igen korlátozottak a lehetőségeink – óvatosan kell kezelnünk. A nemzetiség öntudatos bevallására irányuló hivatalos propaganda és az összeírási űrlapok kérdőpontjainak a szubjektív állampolgári nyilatkozatra biztató megfogalmazása ellenére ugyanis fel-tételeznünk kell, hogy – mint azt például az *Erdélyen kívüli területek magyar anyanyelvű lakosainak szembe-tűnően alacsony lélekszáma* jelzi – az etnikai identitás (illetve a nyelvi hovatartozás) szabad vállalása a korábbi román népszámlálásokhoz és összeírásokhoz hasonlóan ez alkalommal sem volt mindenütt lehetséges.⁷

1956 – „Szocialista típusú” népszámlálás

A következő román népszámlálásra 1956. február 21-i kezdettel került sor. A munkálatok eredményeit a Központi Statisztikai Igazgatóság négy kötetben tette közzé, s így 1930 óta első ízben juthatott részletesebb népszámlálási adatokhoz az érdeklődő nagyközönség. Az *etnikai vonatkozású községi számsorok* ugyan *ebből a közlésből is kimaradtak*, de az aktuális területi-közigazgatási szerint csoportosított; rajonok, városok és városi jellegű település-együttesek szintjére bontott nemzetiségi, illetőleg anyanyelvi lélekszámok még így is a legrészletesebbek a román nemzetiségstatisztika II. világháború utáni publikációs gyakorlatában.

Az 1956. évi népszámlálás – állapítja meg a főbb demográfiai adatokat tartalmazó kötet bevezetője – az 1948. évihez hasonlóan „az összes nemzetiség jogegyenlőségének elvi alapján nyugvó szocialista típusú népszámlálási módszereket” alkalmazott. A nemzetiség fogalmát a számlálóbiztosoknak kiadott utasítás a következőképp határozta meg: „A 12. sz. »nemzetiség« [naționalitatea] oszlopba azt a nemzetiséget kell bejegyezni, amelyhez tartozónak az illető személy érzi magát.” Az útmutató a továbbiakban arra figyelmeztet, hogy a nemzetiség nem tévesztendő össze sem az állampolgársággal, sem az anyanyelvvel. „A 13. sz. »anyanyelv« [limba maternă] oszlopba az előző utasításokkal egyező módon az összeírt személy által vallott nyelvet kell bevezetni. Gyermekes esetében, akik még nem tudnak beszélni, a szülők anyanyelvét kell feljegyezni; ha pedig a szülők eltérő anyanyelvűek, az a nyelv írandó be, amit otthon beszélnek, illetve amelyen a gyermeket beszélni tanítják. Süketnéma személynél a szülők által beszélt nyelvet kell bejegyezni, vagy annak a személynek a nyelvét, akivel az illető együtt él.” A népszámlálás tanulságait összegző román publikációk megállapítása szerint az adatok felvétele során a nemzetiséget és az anyanyelvet az összeírt személy bevallásának megfelelően rögzítették. A népszámlálási biztosoknak adott útmutatás nem tartalmazott olyan kiegészítést, amely az állampolgári nyilatkozat eltérő értelmezésére nyújthatott volna lehetőséget az összeírást végzők számára.⁸ A kérdezőbiztosokat szakmai szempontok alapján választották ki és megfelelő felkészítésben részesítették; azokon a vidékeken, ahol különböző nemzetiségek élnek, a népesség nemzeti összetételéhez hasonló arányban a nemzeti kisebbségek soraiból is toboroztak személyeket összeírói munkára.⁹

Az adatfelvétel tárgyilagosságára vonatkozó kijelentéseket természetesen egyedül a közreadott számok hitelesíthetik. A kérdéssel foglalkozó magyar statisztikusok egybehangzó véleménye szerint *a román népszámlálások etnikai adatsorai közül valóban az 1956. éviéek állnak legközelebb az adatfelvétel időpontjában feltételezhető tényleges állapotokhoz*. A közölt eredmények egyúttal a korábbi román publikációk ellentmondásaira, és ebből adódóan az adatok egybevethetőségének korlátaira is felhívják a figyelmet. Így például az 1948. és 1956. évi adatokat összehasonlítva szembevetjük, hogy a magyar anyanyelvűek száma a románság növekedési arányától (10,9%) alig elmaradó, a 10,2%-os országos átlagot pedig kicsinyt meg is haladó mértékben 10,3%-kal gyarapodott, ami példa nélkül álló jelenség a román népszámlálások történetében. Az említett időszak szaporulatát Erdély területén vizsgálva pedig meglepő módon azt tapasztaljuk, hogy itt éppenséggel a magyarság növekedési aránya a legmagasabb (9,3%, szemben a románság 9,1%-os és az erdélyi összlakosság 8,4%-os gyarapodási rátájával). Ez óvatosságra int a kiindulási pont megbízhatóságát illetően. Az eltelt időszak ipartelepítései ugyanis az ország minden sarkából (így a kárpátontúli román lakta vidékekről is) nagy számban vonzották a falusi népességet az erdélyi városokba és ipari központokba, s ez tetemes vándorlási többlettel erősítette a románság amúgy is magas természetes szaporulatát, szemben a migrációs tartalékokkal nem rendelkező magyarsággal. Az adatok regionális elemzéséből az is kitűnik, hogy a magyar népesség átlagosnál magasabb növekedési aránya elsősorban Hunyad megyét, az északnyugati határvidéket és az Erdélyen kívüli területeket jellemezte. A Hunyad megyei 50%-os növekmény a főként Dél-Erdélyre összpontosuló iparosítás következménye; a mintegy 11,5 ezer fővel a zsil-völgyi bányavidék lényegében a II. bécsi döntést követően elvándorolt magyarságát nyerte vissza. (Hozzá kell tennünk, hogy a megye magyar lakosainak lélekszáma még így is az 1930. évi szint alatt maradt.) A mai Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megyék területén kimutatott 12%-os – 51,5 ezres – magyar növekedés azonban (különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy az itteni szapora románság növekedési rátája 7,5%-ra esett vissza) pusztán népmozgalmi folyamatokkal már nem magyarázható. Mivel nincs okunk az 1956-os népszámlálás magyarok iránti részrehajlását feltételezni, e jelenségre – még ha számolunk is azzal, hogy a hadifogságba esett, elhurcolt magyarok, magyar identitású svábok egy része csak az

1948-at követő években térhetett vissza kényszerűen odahagyott szülőföldjére – egyedül az 1948. évi adatközlés torzításai adhatnak magyarázatot. Hasonló a helyzet Erdélyen kívül, ahol a két népszámlálás tanúsága szerint 80%-kal (!) nőtt a magyar anyanyelvűek száma – s nem csupán a városokban, hanem az ideirányuló vándormozgalmaktól érintetlen községek csoportjában is.

A viszonylag objektív adatsorok nemcsak a visszamenőleges ellenőrzés során, hanem – a népmozgalmi adatokra támaszkodó becslések kiindulópontjaként – a későbbi népszámlálási közlések igazításában is fontos szerepet játszanak, így az 1956-os népszámlálás ma is a II. világháború utáni román nemzetiségi és anyanyelvi statisztika bázisának tekinthető. Meg kell azonban jegyezni, hogy a magyarságra vonatkozó lélekszám-adatok a nemzetiségileg kevert lakosságú, valamint a szörvány vidékeken és különösen a Kárpátokon túl ez alkalommal is a lehetséges alsó értékeket tükrözik.

1966 – Az „aranykor” kezdete

Az 1966. március 15-i népszámlálás során a nemzetiség és az anyanyelv összeírásakor elvileg pontosan ugyanolyan módszereket alkalmaztak, mint az 1956-os népszámlálás idején,¹⁰ mégis, a népszámlálási közlés a magyarság lélekszámának nemzetiség szerint csak kismértékű, szinte stagnálással egyenértékű növekedését, az anyanyelvre vonatkozóan pedig éppenséggel a csökkenését regisztrálta. Ez az ellentmondásos jelensége, amely nem magyarázható sem a természetes szaporulat csökkenésével, sem az elvándorlással vagy az asszimilációval, a II. világháború után első ízben ismét arra késztette a kérdés magyar szakembereit, hogy a – meglehet, egyéb tekintetben korszerű és a korábbiaknál gazdagabb vizsgálati programot alkalmazó¹¹ népszámlálás nemzetiségi közlését félretegyék, és a népmozgalmi adatokból dolgozzanak az elmúlt évtized etnikai folyamataira vonatkozó következtetéseik megfogalmazása során.

Idézzük Nyárády R. Károly okfejtését, aki az 1977. évi román népszámlálás „eredményeit” elemző tanulmányában a romániai magyarság tényleges számbeli erejét mérlegelve kitér a szóban forgó népszámlálást megelőző időszak demográfiai fejlődésére is. Az idevonatkozó statisztikák idősorainak vizsgálatát az 1956. évi népszámlálás anyanyelvi adataira alapozza, melyek – feltevése szerint nagyjából reálisan – a magyar anyanyelvűek számát 1654 ezerben állapították meg. A magyarság lélekszámának 1956–1966. évi alakulásával kapcsolatban a következőket írja: „Az 1966. évi népszámlálás anyanyelv szerint 1652 ezer, nemzetiség szerint 1620 ezer magyart mutatott ki. Ha tehát ezek az adatok reálisak volnának, akkor kiderül, hogy e tíz év leforgása alatt a magyarok száma anyanyelv szerint 2 ezerrel fogyott, nemzetiség szerint pedig 32 ezerrel növekedett. E kétségtelenül ellentmondásos jelenség mellett említsük meg, hogy amíg ebben a tízéves periódusban az összes népesség 1614 ezerrel, azaz 9,2%-kal gyarapodott, a magyarok kivételével minden más nemzetiség száma fogyott. Ezzel szemben a románság anyanyelv szerint 1690 ezerrel, nemzetiség szerint 1751 ezerrel, 11,7%-kal gyarapodott. A románság számbeli növekedése nemzetiség szerint 137 ezerrel haladta meg az összes népesség növekedést, s ez a szám pontosan egyenlő a nemzeti kisebbségek veszteségével. Ezek az adatok egyértelműen az 1966-os anyanyelvi-nemzetiségi statisztika torzítására utalnak, s ez arra késztet, hogy a magyarság tényleges szaporodásának mértékét a népmozgalmi adatokra támaszkodva számítsuk ki.” Ezzel kapcsolatosan előrebocsátja: nem hagyható figyelmen kívül, hogy „Erdélyben (azaz Románia Kárpáton inneni részein) a természetes szaporodás aránya már a század eleje óta kimutathatóan mindig alacsonyabb volt, mint a Kárpátontúli úgynevezett Regátban, miként arra a román demográfusok is gyakran rámutatnak. Téves volna azonban ezt a demográfiai jellegzetességet egyszerűen a nemzeti kisebbségek alacsonyabb szaporaságával magyarázni, hiszen a bánáti és dél-erdélyi románság katasztrofálisan alacsony természetes reprodukciójával szemben a legkiemelkedőbb születési arányszámokat, a szatmár-máramarosi és bihari románok mellett éppen a Székelyföld magyarsága regisztrálta. Az 1900–1947. évek közt nemzetiség szerint is közzétett népmozgalmi adatok azt igazolják, hogy a románság és a magyarság természetes szaporodásának arányszámai – az erdélyi részek összesített eredményeit tekintve – nagyjából azonosak voltak.” Ha tehát mindezeket szem előtt tartva, megvizsgáljuk az 1956–1966 között tartományi bontásban közzétett népmozgalmi adatokat – ezek szerint a természetes szaporodás üteme a regáti részekben 11,4%, míg az erdélyi részekben 7,7% volt –, a magyarság természetes szaporulata (mely nem lehetett gyengébb az átlagos erdélyi aránynál) minimálisan 127 ezer kellett legyen, tehát lélekszámuk 1966-ra el kellett hogy érje az 1781 ezret.¹²

Az adatok nagyobb területi bontása bizonyos mértékig árnyalja az előbbieken vázolt helyzetké-

pet. Ebből ugyanis kiderül, hogy a magyarság fogyatkozása – egyes erdélyi régiók mellett – a Kárpátokon túl a legszembetűnőbb, ahol 1956–1966 között a magyar anyanyelvűek száma 11 330-cal, a magyar nemzetiségűeké pedig 6890-nel lett kevesebb. Az összességében pozitív erdélyi mérleg szerint viszont ugyanez idő alatt a Kárpátokon innen a magyar nemzetiségűek száma mintegy 39 ezerrel növekedett, sőt a magyarság még anyanyelv szerint is – ha mégoly csekély mértékben – 9503 fővel gyarapodott. Tovább árnyalja a képet, ha figyelembe vesszük, hogy a zsidóság háború utáni exodusa során a két népszámlálás között több mint 109 ezren hagyták el az országot, s – a zsidó nemzetiségűek számbeli csökkenésének területi megoszlásából következően – a kivándoroltak közel egyharmada Erdélyből távozott, tehát onnan, ahol az országos átlagnál jóval magasabb arányban voltak képviselve magyar anyanyelvűek a zsidóság sorai között. Az 1956-ban regisztrált 22 910 magyar anyanyelvű zsidóból 21 272 élt Erdélyben; ez a szám a 42 814 erdélyi zsidó nemzetiségű lakos 48,6%-a. Ha a magyar anyanyelvűeknek ugyanezt az arányát feltételezzük az Erdélyből kitelepedett zsidó nemzetiségűek között is, akkor a két népszámlálás időpontja között emigrált magyar zsidók száma legkevesebb 15 ezerre tehető. Tehát legalább ennyivel csökkentette a kivándorlás az 1956-ban magyar anyanyelvűként felvettek számát anélkül, hogy ez a csökkenés a magyar nemzetiségűeket érintette volna, hiszen e kivándorolt lakosok 1956-ban feltehetően zsidó nemzetiségűként lettek összeírva. Ez a tény némi magyarázattal szolgál az anyanyelvi, illetve nemzetiségi gyarapodás adatainak ellentmondásosságára. Ám ez – a népmozgalmi folyamatok összességén belül csekélynek tekinthető – veszteség a tényleges szaporulat 1966-ban regisztrált tetemes visszaesését már nem indokolja, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a megelőző – 1948–1956 közötti – rövidebb időszakot hasonló jellegű külső vándormozgalmak jellemezték, és a némileg dinamikusabb, 123 ezres zsidó kivándorlás mellett is az erdélyi magyarság ekkor még összehasonlíthatatlanul kedvezőbb népesedési végeredményt tudott felmutatni.

Az 1966-os anyanyelvi-nemzetiségi statisztika *torzított adatsorainak* ellenőrzése szinte lehetetlen, mivel a népszámlálási közlés ezeket az adatokat már csupán nagyobb közigazgatási egységek szerint, mégpedig az összeírás időpontjában érvényes területi beosztás helyett az időközben lezajlott közigazgatási változásoknak megfelelően megyénként (azokon belül települési típusonként) részletezte. Az a tény, hogy az anyanyelvi-nemzetiségi adatok csoportosítása az 1968-ban életbe lépett területi beosztást követi, annyiban szerencsésnek mondható, hogy így e számokat legalább az 1977. évi népszámlálási adatokkal egybe tudjuk vetni. Ugyanakkor ez az eljárás megnehezíti az etnikai viszonyoknak az urbanizációs folyamatokkal összefüggő vizsgálatát, hiszen a városi és vidéki népesség számának alakulását az aktuális területi beosztás szerint követő demográfiai elemzések idősoraiba az 1966. évi népszámlálási közlemény adatai már nem illeszthetők be.

1977 - ?

Az 1977. január 5-i népszámlálás végrehajtása során alkalmazott módszerekről keveset tudunk. A hivatalos népszámlálási kötet szűkszavú bevezetőjéből mindössze annyi derül ki, hogy az összeírás során használatos számlálólapon külön tudakolták a nemzetiséget (17. kérdőpont) és külön az anyanyelvet (21. kérdőpont),¹³ de a kérdések megfogalmazása és a számlálóbiztosoknak ezzel kapcsolatosan adott utasítások nem ismeretesek. Az előzetes eredményekről kiadott közlemény – utalva Román Kommunista Párt KB 1976. április 14-i plénumának dokumentumaira, valamint az Államtanács 145/1976. számú törvényerejű rendeletére – természetesen hangsúlyozza, hogy a pártnak „a nemzeti kérdésben követett elvszerű politikája szellemében valamennyi állampolgár szabadon jelenthette be, hogy milyen nemzetiséghez tartozik”, s ehhez „a népszámlálási bizottságok és személyzet biztosított minden feltételt”.¹⁴

A nemzetiségi bevallás *országos adatait* is magában foglaló közlemény – legalábbis az 1966. évi, ugyancsak *előzetes* adatokkal összevetve – a korábbi népszámlálásnál kedvezőbb képet fest a magyarság számának alakulásáról.¹⁵ Az előzetes adatok tanulságait Semlyén István így foglalja össze: „1956-ban az ország közel 17,5 millió lakosából 1 589 443 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek; 1966-ban a lakosság száma elérte a 19 milliót, a magyarságé pedig az 1 602 604 főt. Az országos több mint 9%-os gyarapodási átlaggal szemben a magyarság számbeli növekedése 1%-on alul maradt. A most lezárult évtizedben lényegesen javult a helyzet. Az 1977. január 5-i népszámlálás 21 559 416 lelket talált az országban, a magyar nemzetiségűek létszáma 1 706 874 volt, a növekedés 104 000 lélek, 6,5%, az előbbi évtized gyarapodásának a többszöröse. Igaz – teszi hozzá –, ez is messze elmarad

a 12,9%-os országos átlagtól. Az okokat egyebek között talán abban kereshetjük, hogy a magyarság az országos átlagnál jóval magasabb arányban város lakó, és a városokban már hosszabb ideje megtelepült népesség természetes gyarapodása rendszerint kisebb.”¹⁶ A magyarság lélekszámának hasonló mértékű gyarapodásáról számol be Fazekas János, az RKP KB végrehajtó bizottsági tagja egy 1978 júniusában tartott székelyudvarhelyi népgyűlésen. A beszédében idézett számadat feltehetően az *anyanyelvi* bevallás később sehol, semmilyen formában nem publikált *előzetes* eredményével azonos: „A népszámlálás demokratikus szellemben zajlott le, minden állampolgárnak joga volt zavartalanul bevallani nemzeti hovatartozását, amit bizonyít az a tény is, hogy a magyar nemzetiség nem hogy nem csökkent számbelileg, miként azt egyesek megjósolták, hanem ellenkezőleg, mintegy százezerrel nőtt, s létszáma ma 1 millió 750 ezer.”¹⁷ A párt vezető tisztségviselője a nemzeti szabadságjogok ékesszóló bizonyítékaként hivatkozik az 1977. évi népszámlálásra, de beszédében egyúttal az *asszimilációs ideológia* újbóli jelentkezésének a veszélyére is felhívja a figyelmet: „Némelyek – nyilvánvaló rosszindulatból – nem hajlandók tudomásul venni a tényeket; sem a népszámlálás demokratikus lebonyolításának a tényét, sem pedig az ország magyar lakossága növekedésének a számokban kifejezésre jutó tényét. A tényekkel szembeszegülve, némelyek éppen ellenkezőleg, az ország lakosságának állítólagos homogenizálásáról, a nemzetiségeknek a román nemzetbe való állítólagos integrálásáról beszélnek. [...] A dolgozó nép életébe és munkájába való tudatos és teljes beilleszkedés távolról sem jelenti a magyar nemzetiség etnikai azonosságának elvesztését. Ez egyike azoknak a nyilvánvaló következtetéseknek, amelyek a most lezajlott népszámlálásból levonhatók.”

A tényleges helyzettel pozíciójánál fogva tökéletesen tisztában lévő nemzetiségi politikus aggodalma nem volt alaptalan. A hetvenes évek végén a nemzetiségeknek tett látszatengedmények átmeneti párttaktikáját nyíltan a *nemzeti homogenizálás* stratégiája váltotta fel, s így egyáltalán nem meglepő, hogy az 1977. évi népszámlálás *végleges* eredményeiről megjelent közlemény – a nemzeti kisebbségek beolvadásának tényét bizonyítandó – az előzetesen publikált, illetve félhivatalosan kiszivárogtatott adatokkal szemben már *sem anyanyelv, sem pedig nemzetiség szerint nem ad érdemi tájékoztatást a népesség etnikai megoszlásáról*. A népszámlálási kiadvány az összeírás során még külön felvett nemzetiségi és anyanyelvi adatokat egy, az *összes korábbi népszámlálásétól eltérő kategória* alapján, a népesség úgynevezett „nemzetiség és anyanyelv szerinti” (*populația după naționalitate și limba maternă*) összesítésében tette közzé, anélkül azonban, hogy a kötet szerkesztői magyarázatot adtak volna arra, hogy miért változtattak az adatközlés bevált módszerein, és hogy milyen elvek szerint és milyen módszerekkel történt a „nemzetiség és anyanyelv” vegyes fogalomkörének a meghatározása a két kérdőpontra adott, esetenként különböző nyilatkozatok alapján. E két eltérő demográfiai fogalom összekapcsolásával elkövetett *durva módszertani hibát* elemezve Nyárády R. Károly, már többször idézett alapvető tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a népszámlálási kötet szerkesztői a végleges eredmények közzététele előtt a számlálólapok újbóli kiértékelése során románnak számítottak mindenkit, aki nemzetiség *vagy* anyanyelv szerint románnak vallotta magát, ezen túl azonban mindazokat, akiknek számlálólapján az anyanyelv nem volt azonos a nemzetiséggel, egy erre a célra külön létrehozott újabb gyűjtőfogalom az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” (*de naționalitate și limba maternă diferită*) népesség kategóriájába sorolták. Minden nemzeti kisebbség száma csökkent az előzetes nemzetiségi statisztikához viszonyítva, így a magyaroké 36 306, a németeké 26 527, a cigányoké pedig 154 290 fővel. Az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” csoportba mindössze 44 875-en kerültek.¹⁸ Természetesen elképzelhetetlen, hogy 1977-ben még 45 ezret sem érte volna el azok száma, akiknek bevallott nemzetisége az anyanyelvükétől eltérő volt, hiszen e két kategória kölcsönös összefüggését kimutató korábbi népszámlálások szerint 1966-ban 177 803, 1956-ban pedig 346 600 személynek az anyanyelve és nemzetisége különbözött egymástól.¹⁹ Éppen ellenkezőleg, tekintettel a cigány nemzetiségűeknek – a népszámlálási közlések gyakorlatához viszonyított – meglepően magas számára (222 986, szemben az 1966. évi 64 197 és az 1956. évi 104 216 fővel), és hogy közülük mindössze 75 696-an kerültek a végleges közlés cigány „nemzetiségű és anyanyelvű” számoszlopába, feltételezhető, hogy a nemzetiségüktől eltérő anyanyelvű személyek számba 1977-ben ismét elérte az 1956-os szintet. A népszámlálási kiadvány eljárása végső soron a *románság számának a megemelését és a nemzeti kisebbségek számának a csökkentését* eredményezte, mégpedig úgy, hogy a nemzeti kisebbségeknek az előzetesen közzétett adatokhoz viszonyított 255 832 fős veszteségéből 203 947 fővel a románság gyarapodott. E manipulációkkal az 1977-es népszámlálási kötet a román nemzetiségstatisztika legrosszabb hagyományait elevenítette fel.

A végleges eredményekről közzétett vegyes „nemzetiségi és anyanyelvi” statisztika valójában

sem a nemzetiségi, sem az anyanyelvi viszonyok tekintetében nem mérvadó, s ezért csak az *előzetes eredmények nemzetiségi adataiból indulhatunk ki az 1977. évi népszámlálásnak a korábbiakkal történő összehasonlítása során*. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó számok fenntartás nélkül elfogadhatók. A magyar nemzetiségű lakosságnak az 1966. évihez viszonyított aránylag kedvező gyarapodása ugyanis nem felelteti el az 1966-ot megelőző évtized összességében negatív mérlegét. Az 1956. évi népszámlálás bázisadatával összevetésben legkevesebb *tíz év természetes szaporulata hiányzik*, ekkora népességihiány pedig már nem osztható el az 1977. évi nemzetiségi statisztika „zárt és hibátlan oszlopokban sorakoztatott” számai között.

Ha a megbízható bázisadatokat egyéb (népmozgalmi, egyházi) adatközlések alapján, valamint a vándormozgalmak figyelembevételével továbbszámítjuk, a kapott eredmények révén a népszámlálások hitelessége nagy vonalakban ellenőrizhető. Ilyen, viszonylag megbízható kiindulási pont az 1910. évi magyar, valamint (Erdély vonatkozásában) az 1956. évi román népszámlálás. A magyarság számadata az előbbi esetben (a természetes asszimilációból származó nyereség beszámításával) még elfogadható felső értéket, az utóbbi esetben (ugyancsak természetes disszimilációs veszteséget feltételezve) még elfogadható alsó értéket képvisel. Ha ez egyes népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatközléseit és a magyarságnak az adott időpontra becsült lélekszámait egybevetjük, a két adatsor közötti eltérések a „politikai legitimációs kényszer” ciklikus felerősödésére hívják fel a figyelmet.²⁰

A magyarság lélekszámára vonatkozó hivatalos, illetőleg az – e számot esetenként 200–300 ezerrel is többnek mutató – becsült adatok összehasonlítása során szembetűnik, hogy az új uralom kezdetének viszonylag megállapodott népességi viszonyait rögzítő 1920. évi összeírás és az 1977-es népszámlálás közötti időszak számoszlopai mind a két esetben nagyjából egyező gyarapodást tükröznek. A hivatalos kimutatások és a becsült értékek közötti eltérés változatlansága meglepő, mivel az 1920. évi összeírás idején mesterségesen leválasztott népességi csoportok hiánya – a magyar anyanyelvű zsidók pusztulása, a megmaradtak kivándorlása, az asszimilálódott svábok részbeni távozása és a bizonytalan identitású rétegek etnikumváltása következtében – az évtizedek során tényleges veszteséggé vált. E tény ismeretében nehezen magyarázható a hivatalos adatok és – az 1956. évi népszámlálásra alapozott – mértéktartó becslések közti különbség újbóli növekedése.

Az idevonatkozó számítások elsősorban a román statisztikai szolgálat regionális népmozgalmi közlésein alapulnak, figyelembe véve a magánkutatók (például Semlyén István) által publikussá vált etnikai vonatkozású részadatokat. E becslések – többé-kevésbé – a kivándorlás okozta veszteségekkel is számolnak, így a várható népességgyarapodás elmaradására valószínűleg csak az asszimilációs folyamatok adhatnának elfogadható magyarázatot. Közlebbi, tárgyyszerű ismereteink a természetes asszimiláció mértékéről nincsenek. Ezzel szemben – történelmi analógiák alapján, a nemzetállami ideológia újbóli szorítását, a homogenizációs politika felerősödését tapasztalva – joggal feltételezhetjük, hogy a magyar etnikum vesztesége inkább „kényszerasszimilációs” jellegű, azaz olyan mesterségesen előidézett hiány, amely a népszámlálási eredményekkel kapcsolatos hivatalos elvárásoknak az összeírás során történt érvényesítéséből adódik. Mivel – e hipotézis szerint – a kényszerasszimilációs nyomás mértéke az évtizedek során nem enyhült, most irányának megváltozásával, belső arányainak módosulásával kell számolnunk. A becsült lélekszám és a hivatalos nemzetiségi kimutatás különbözetének egy részét 1977-ben is a görög rítust követő magyarok és a magyar anyanyelvű cigányok adhatták, más része a román–magyar vegyes házasságok családtagjai közül kerülhetett ki, és feltételezhetően sokan egyszerűen csak a tervutasításos nemzetiségi irányszámoknak estek áldozatul.²¹

Jegyzetek

¹ Az összeírás munkálatai a gazdasági *szabotáztörvény* rendelkezéseinek hatálya alá estek. Egy korabeli szemtanú népszámláló-biztosi ténykedésének tapasztalatait felelevenítve megemlíti, hogy kiképzése során figyelmeztették: részvétele olyan, mintha katonai behívót kapott volna, az ügy szigorúan bizalmas, államtitokként kell kezelnie minden értesülést. „Talán szándékosan, hogy eltereljük a lakosság figyelmét az összeírások céljáról, csaknem egy időben jelent meg egy rendelet, mely arra kötelezte az adófizetőket, hogy 10 évre visszamenőleg jelentsék be az adóköteles jövedelmeket is, és az eltitkolt adó összegét február 1-jéig kötelező befizetni. A bejelentés vagy befizetés elmulasztása szabotázscelegménynek minősül. [...] Joggal feltételezte a lakosság, hogy

ez a népszámlálás és mezőgazdasági összeírás is azért van, hogy közvetve így derítsék fel az adó alá eső mezőgazdasági javakat és jövedelmeket. [...] Sejtettem, hogy nem egyszerű statisztikai adatfelmérésről van szó, s ez látszott a statisztikai lapokból is, melyeket ki kellett tölteni. [...] Figyelmeztetnem kellett az adatközlőket, hogy valós adatokat mondjanak be, mert a hatóságok ellenőrzik majd, és aki a legkisebb földdarabot eltitkolta, megbüntetik. Be kellett vallani a birtok területét, az udvart, a parcellák számát, mindegyikről, hogy milyen kategóriájú, azt is, hogy melyiket használta saját művelésében, melyiket adta bérbe, milyen változást idézett elő birtokán az agrárreform. Be kellett diktálni a mezőgazdasági rendeltetésű eszközök, felszerelés pontos leltárát, gyümölcsfák számát, hizlaldát, háziipari vállalkozást stb. A mezőgazdasági épületek nagyságát, rendeltetését, építési évét, a lakásra vagy egyéb célra használt épületrészeket, az épületek anyagát, állapotát, a háború okozta károkat és azok helyreállítását. A bérbe adott lakásokat és a lakások fűtési, világítási viszonyait. Megállapítottam, hogy az így összegyűjtött adatokból az állam pontos képet kaphatott mindenkinek a magántulajdonáról, és az újságok úgy értelmezték ezt a felmérést, hogy »mindössze a való helyzetre akarnak fényt deríteni, amelynek ismeretében az állam további helyes működéséhez kap megfelelő statisztikai adatokat«. Akkor még nem sejtettem, hogy milyen lesz ez a »helyes működés«, csak gyanítottam, hogy valami nagy horderejű intézkedéshez szükséges ez a felmérés.” KATONA SZABÓ István: *Nagy remények kora. (Erdélyi demokrácia 1944–1948). 2. köt.* Budapest, 1990, Magvető. 199–201. p.

² GOLOPENȚIA, A. – GEORGESCU, D. C. Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. 41 p. (Extras din „Probleme Economice”. Nr. 2. Martie 1948.)

³ *A nemzetiségek egyenjogúsításának útján. A nemzetiségi jog fejlődése a népi demokratikus Romániában (1944. szeptember 2 – 1948. április 13).* Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal. Budapest, 1983, Kossuth. 114–116. p.

⁴ TAKÁTS Alajos: *Népszámlálási felhívás a nemzetiségekhez!* Világosság. 1948. január. 14. 1. p., *Hogyan történik a mezőgazdasági összeírás és a népszámlálás?* Uo.

⁵ *A nemzetiségek egyenjogúsításának útján.* 1983. 113. p.

⁶ (b. a.): *Milyen kérdésekre kell felelni és hogyan a népszámlálás és gazdasági összeírás alkalmával.* Világosság. 1948. január. 21. 3. p.

⁷ Az előbb idézett szemtanú szigorú ítélete szerint az 1948-as népszámlálásnak a magyarság lélekszámára vonatkozó adatát „mindenki meghamisítottnak tekintette, és még a legelemibb becsléseknek is ellentmondott”. KATONA SZABÓ István: i. m. 267. p.

A magyar anyanyelvű lakosság az ország területének egészén 1 499 851, Erdélyben 1 481 903 főt számolt. E kimutatásból a Kárpátokon túli magyarság 17 948 fős lélekszáma a legkétségesebb. (Ez a szám 1930-ban 71 851, 1941-ben – etnikai eredet szerint – 43 982, 1956-ban pedig 37 501 volt.) A regáti magyarság statisztikájának bonyolult problémaköre itt kellően nem részletezhető, csupán arra kívánunk utalni, hogy az 1948. évi népszámlálás a vándormozgalmaktól érintetlen *moldvai magyarság* lélekszámát – még a korabeli román népesség-számbavételek egyébként vitatható gyakorlatához viszonyítva is – irreálisan alacsony értékben állapította meg. (Az – az időközben áttelepedett bukovinai székelyekkel nem számolva – 1930-ban 23 894, 1941-ben 9352, 1948-ban viszont mindössze 6618, míg 1956-ban – igaz, néhány Székelyföldről Bacăuhoz csatolt településsel is erősödve – újra 18 817 lélek.)

Nehezen leküzdhető akadályokba ütközik az *Erdély területére* vonatkozó hivatalos kimutatások ellenőrzése, tekintettel a háborús időszak emberveszteségeire és a határváltozásokkal együtt járó népességmozgásokra. Az 1941-es és 1948-as adatoknak – az anyanyelvi, illetve nemzetiség szerinti felvételek középértéke alapján számított – 240–250 ezres különbsége a magyarok számának katasztrofális, csak a Trianon utánihoz hasonlítható visszaesését mutatja. Ez a különbség, valamint a két népszámlálás közötti időszak feltételezett természetes szaporulata adja az erdélyi magyarság *teljes népességhiányát*, amely a frontokon és a hadifogságban elpusztultakat, a deportálásokat, a harci cselekmények és a megtorlások polgári áldozatait, az eltűnteket, valamint az országot végleg elhagyókat foglalja magában. E veszteségből csupán a menekültek és expatriáltak, illetőleg az elhurcoltak számára vonatkozóan rendelkezünk közelebbi kimutatásokkal. A kényszervándorlások egymást követő hullámainak egyenlege – a frontról, fogságból, internálásból hazatérteket is figyelembe véve – 100–125 ezerre tehető. (STARK Tamás: *Magyarország második világháborús embervesztesége.* Budapest, 1989, MTA Történettudományi Intézet. 74. p.) Hasonló méretű (és tényleges, emberéletekben elszenvedett) veszteség csökkentette az észak-erdélyi zsidók számát is, akik többségükben – Bibó István szavaival – az 1941. évi népszámláláskor jók voltak magyaroknak, ám három évvel később az előzőtől alig különböző végrehajtó hatalom ellenállás nélkül szolgáltatva ki őket a tömeggyilkolás hitleri apparátusának. Magyarország német megszállását követően, 1944. május-júniusában mintegy 125–130 ezer észak-erdélyi zsidót deportáltak (vö. BRAHAM, Randolph L.: *A magyar holocaust. 1–2. köt.* Budapest – Wilmington, 1988, Gondolat – Blackburn International Inc. 429–432., 514–515. p.), akik közül a náci haláltáborokban elpusztítottak száma közel százezerre becsülhető (SEMLYÉN István: *Demográfiai viselkedés – népesedési politika. 6. A Hét.* IX, 1982. 47. sz. 3. p., *Erdély*

története. 3. köt. 1986. 1757. p.). Ha e becslésre az észak-erdélyi magyar zsidóság 2/3-os szorzóját alkalmazzuk, és a túlélő, de szülőföldjükre már vissza nem tért deportáltakat is ideszámítjuk, akkor 70 ezernél többre tehető azoknak a száma, akiket a zsidóság tragédiája Erdély magyar anyanyelvű lakosainak köréből elragadott. Hasonló eredményre jutunk a népesség-összeírások adatainak egybevetése során is. Az 1941-es népszámlálás Észak-Erdélyben 151 125 izraelita vallású lakost mutatott ki. Közülük 47 358 (31,3%) volt zsidó nemzetiségű és 48 452 (32%) jiddis anyanyelvű, míg több mint 100 ezren a magyarsághoz tartozónak vallották magukat. A Zsidó Világkongresszus romániai tagozata ugyane területen 1947-ben már csupán 44 706 zsidó (azaz izraelita felekezetű) személyt regisztrált. *Așezările evreilor din România. Memento statistic*. București, 1947, Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România. 19. p. Az 1948. évi román népszámlálás az érintett megyékben 17 430 jiddis anyanyelvűt írt össze. Ha e két adatot valószínűnek fogadjuk el, akkor 27 ezres különbségük elvileg a magyar anyanyelvű zsidók számát adja, amely e szerint – mintegy 75 ezer fővel – az 1941. évinek az egynegyedére csökkent. Ez az érték az észak-erdélyi magyar zsidóság veszteségének feltételezhetően csak az alsó határa, hiszen az 1947–1948. évi számok a háború után Románia más részeiből idekerült zsidókat is magukban foglalják, míg az 1941. évi adatok nem mutatják ki mindazokat, akikre három év múltán az ún. zsidótörvények hatálya kiterjedt. (Randolph L. Braham szerint 1944-ben 160 ezer zsidó élt Észak-Erdélyben, egy romániai propagandakiadvány pedig ezt a számot 166 ezerben állapítja meg. *Remember. 40 years since the massacre of the Jews from Northern Transylvania under Horthyist occupation*. Bucharest, 1985, The Federation of Jewish Communities in the Socialist Republic of Romania, Documentary Section. 58. p. Ez utóbbi forrás egyébként a deportáltak számát 151 ezerre, az elpusztultakét 130 ezer körülire teszi.) A háború többi áldozatáról még megközelítő adatokkal sem rendelkezvén, ez alkalommal is abból a feltételezésből indulunk ki, hogy e veszteség az eltelt hét év természetes szaporulatát teljes egészében felemésztette. Ily módon, a vándormozgalmak és a holocaust 200 ezres hiányát az erdélyi magyarság 1941. évi népességszámából levonva 1,5 millió fölötti értékhez jutunk. A magyar zsidóság pusztulása következtében e becsült lélekszám és a magyar anyanyelvűek hivatalosan megállapított száma közötti eltérés ezúttal jóval kisebb, mint amit a korábbi román népszámlálások konstatálhattunk. A változatlanul fennálló további különbség a háborús embervesztés adatainak hiányosságaiból adódó becslési bizonytalanságokat jelzi, de teljességgel nem zárható ki az erdélyi magyarságról hagyományosan leválasztott népességi csoportok – elsősorban a görög rítusú felekezetekhez tartozók – körüli újabb népszámlálási manipulációk lehetősége sem.

⁸ BIJI, M. – NICHITA, A.: *Populația R. P. R. după naționalitate și limba maternă. Rezultatele provizorii ale recensământului populației din 21 februarie 1956*. Revista de statistică. VI, 1957. Nr. 4. 6. p.

⁹ *Recensământul populației din 21 Februarie 1956. Vol. 1. Structura demografică a populației*. București, 1960, Direcția Centrală de Statistică.

¹⁰ Mindössze az adatfelvételi űrlapok kitöltésében történt annyi változás, hogy az összeírási útmutató kiegészült a nemzetiség felvételére vonatkozóan egy bekezdéssel: „kiskorú gyermek esetében a szülők nemzetiségét kell feljegyezni, s ha a szülők nemzetisége különböző, azt a nemzetiséget kell bejegyezni, amilyen nemzetiségűnek ők a gyermeket vallják”. *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. 1. Rezultate generale. Partea întâi. Populație*. București, 1969, Direcția Centrală de Statistică. XLIV, LXXXV. p.

¹¹ TREBICI, Vladimir: *Mică enciclopedie de demografie*. București, 1975, Editura științifică și enciclopedică. 81–83. p.

¹² NYÁRÁDY R. Károly: *Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi és anyanyelvi viszonyokra*. A Külügyi Intézet számára készült kézirat. Budapest, é. n. 27–29. p.

¹³ *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. I. Populație – structura demografică*. București, 1980, Direcția Centrală de Statistică. V. p.

¹⁴ *Közlemény az 1977. január 5-i népszámlálás és lakásösszeírás ideiglenes eredményeiről*. Előre, 1977. június 15. 3. p.

¹⁵ Az előzetes adatok egy része megyei bontásban is hozzáférhető. Ld. a *Județele patriei c.* sorozat vonatkozó kötetét, illetve KOPPÁNDI Sándor – LÖRINCZ László: *A nemzetiségi kérdés megoldása*. A romániai magyar nemzetiség. Szerk. Koppándi Sándor. Bukarest, 1981, Kriterion. 10 p.

¹⁶ SEMLYÉN István: *Végező tudomány? Semlyén Istvánnal beszélget Beke György*. A Hét. IX, 1978. 47. sz. 3. p. Hangsúlyozzuk, hogy Semlyén István megállapításai a két népszámlálás előzetesen közzétett adatainak elemzésén alapulnak. Ezek az adatok – mint látni fogjuk – jelentősen eltérnek a feldolgozó munka során véglegesített eredményektől. Szembetűnő, hogy ez az eltérés nem csupán 1977-ben, de már az 1966. évi népszámlálás idején is jóval meghaladta az ilyen esetben még elfogadható pár száz (esetleg néhány ezer) fős mértéket. 1966-ban az előzetes közlemény szerint az ország lélekszáma 19 105 056 volt, ebből (a nemzetiségi hovatartozás alapján) román 16 780 778, magyar 1 602 604, német 376 752, egyéb nemzetiségű 344 922. *Comunicat cu privire la rezultatele preliminare ale recensământului populației și locuințelor din 15 martie 1966*. Revista de statistică. 1966. No. 7. A népszámlálási kötetben az összlakosság 19 103 163 főnyi; a különbség elhanyagolha-

tó (mindössze 1893 lélek). Ezzel szemben a románok száma 32 468-cal kevesebb (16 746 510), a magyaroké viszont 16 988-cal több (1 619 592). 5843 főnyi a többlet a németek esetében (382 595), de az előzetes közléshez képest 9544-gyel nagyobb az egyéb etnikumokhoz tartozók száma is (354 466). A végleges közlés a nemzeti kisebbségek szempontjából ugyan kedvezőbb eredményt hoz ki, ám a számadatok – magyarázat nélkül hagyott – ingadozása olyan nagyarányú, hogy az joggal ébreszt kétségeket a statisztikai igazgatóság adatközlésének komolyságát illetően.

¹⁷ FAZEKAS János: *A Román Kommunista Párt – a haza fiai testvériségének és barátságának, társadalmi és nemzeti egyenlőségének következetes harcosa*. Bukarest, 1980, Politikai Könyvkiadó. 342. p.

¹⁸ NYÁRÁDY R. Károly: i. m. 12–13. p. A hivatalos értelmezés szerint e rovatban azok szerepelnek, akiknek anyanyelve nem egyezik nemzetiségükkel. SEMLYÉN István: *Demográfiai viselkedés – népesedési politika*. 6. r. A Hét, XIII. 1982. 36. sz. 9. p.

¹⁹ *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Vol. 1. Structura demografică a populației*. București, 1960, Direcția Centrală de Statistică. 269. p., *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. I. Rezultatele generale. Partea întâi. Populația*. București, 1969, Direcția Centrală de Statistică. 173. p.

²⁰ Az erdélyi magyarság lélekszáma vonatkozó adatok 1880–1977 között:

Év	Össz-lakosság	A magyarság szám hivatalos közlés szerint				Anyanyelvi és nemzetiségi érték különbözete	A magyarság becsült lélekszáma			A becsült lélekszám különbözete a hivatalos	
		Anyanyelv		Nemzetiség			anyany.	nemzet.	értékhez képest		
		Ezer fő	%	Ezer fő	%						
										Ezer fő	Ezer fő
1880	4027	1041	25,9	–	–	–	–	–	–	–	
1890	4419	1200	27,2	–	–	–	–	–	–	–	
1900	4872	1438	29,5	–	–	–	–	–	–	–	
1910	5258	1663	31,6	–	–	–	–	–	–	–	
1919	5208	–	–	1378	26,5	–	1600	30,7	–	222	
1920	5114	–	–	1306	25,5	–	1500	29,3	–	194	
1927	5394	–	–	1247	23,3	–	1560	28,9	–	313	
1930	5548	1481	26,7	1353	24,4	128	1600	28,8	119	247	
1941	5910	1707 ^a	28,9	1743	29,5	–	1730	29,3	23	-13	
1948	5761	1482	25,7	–	–	–	1500-1530	26,0-26,6	18-48	–	
1956	6232	1616	25,9	1559	25,0	57	–	–	–	–	
1966	6720	1626	24,2	1597	23,8	29	1710-1740	25,4-25,9	84-114	113-143	
1977	7500	1700 ^b	22,7	1685 ^c	22,5	15	1860-1910	24,6-25,0	160-210	175-225	

^a Az északi anyanyelvi és déli nemzetiségi adatok együtt.

^b A hivatalos végleges közlés alapján becsült adat.

^c A Județele patriei c. sorozat megfelelő kötetei alapján. „Nemzetiség és anyanyelv” szerint még ennél is kevesebb: 1651 ezer (22,2%).

A táblázatban idézett 1966. és 1977. évi becslések felső értékei NYÁRÁDY R. Károly: i. m. (4. táblázat) és SEBŐK László (*Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Szerk. Diószegi László, R. Süle Andreea. Budapest, 1990, Magyarságkutató Intézet. 57–58. p.) munkáiból valók.

²¹ Az utóbbi évtizedek népszámlálásainak az etnikai viszonyok vonatkozásában tanúsított szűkkeblősége, és az adatok publikálása terén tapasztalható zavarok óhatatlanul is azt a benyomást keltik, hogy a lakosság nemzeti-ségi megoszlására vonatkozó számokról – vagy legalábbis e számok főbb arányairól – az íróasztal mellett döntöttek. E feltételezésünk jogosultságát a népszámlálások kulisszatitkait feltáró néhány frissebb keletű visszaemlékezés is megerősíti.

Az első beszámoló – az 1966. évi népszámlálás idejéből – az egykori nagyszentmiklósi rajoni néptanács hivatalos iratát idézi, mely Keglevichháza község „titkos” jellegű helyzetéről tájékoztat. Tartalma: a lakosság nemzeti-ségi összetétele. Az itt közölt összesített községi adatokat a korábbi népszámlálások oszlopaiba illesztve az alábbi táblázat tartalmazza:

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
1910	3583	67	1844	1219	453
1930	3495	74	1865	1151	405
1941	3172	82	1658	1057	374
1966	2393	671	1022	440	256

Az oszlopsorok változása beszédes; 1966-ban a magyarság lélekszáma mintegy 600 fővel csökkent, s a hiányzó népesség szinte matematikai pontossággal a románok oszlopában került elő. Az összlélekszám csökkenését inkább a német és egyéb nemzetiségűek vesztesége adja (a németek sorait, mint a Bánságban általában, vélhetően a háborút követő kitelepítések ritkították meg).

A románok és a magyarok száma a községet alkotó négy faluban 1940-ben és 1966-ban a következőképp alakult:

	1941			1966		
	Összesen	Román	Magyar	Összesen	Román	Magyar
Keglevichháza	1186	19	223	1046	197	370
Pusztakeresztúr	800	6	767	631	316	302
Bolgártelep	729	13	295	529	46	280
Porgány	457	45	373	187	112	70

A magyarság relatív számereje a korábbi népszámlálásokhoz képest mindegyik településen csökkent, a legnagyobb veszteséget – abszolút számban is – Pusztakeresztúron és Porgányban szenvedte el. E „népmozgalmi” metamorfózis titkát a bizalmas dokumentum közreadója tárja fel: „Köztudott, a falvak és a községek lakóinak java része nagyon jól ismeri nemcsak a település összlakosságának számát, hanem annak nemzeti összetételét is. Így hát jogosan vetődik fel a kérdés: mi a titkos a fenti adatokban? Mit kell titkolni, és ki előtt? Egy idegen nehezen talál feleletet a kérdésekre, ellenben minden keresztúri és porgányi számára világos, miért volt hétköznapi jellege ezeknek a számoknak, hisz mindnyájan jól emlékeznek arra, hogy akkor is magyaroknak vallották magukat. S éppen ezért mindenekelőtt a lakosság előtt kellett titkolni azt a tényt, hogy a nemzeti hovatartozásukat az 1966-os népszámlálás alkalmával megváltoztatták. Egy tollvonással 316 keresztúri és 112 porgányi magyar – papíron – eltűnt sorainkból. S ez nem kevesebb, mint a két település magyar lakosságának több mint ötven százaléka. [...] A fenti két eset tagadhatatlan bizonyítéka annak, hogy a népszámlálás adatait kárunkra meghamisították. Nem hiszem, hogy sok olyan ország lenne, hogy a fentről kezdeményezett hazugságokat úgy építették volna be a hatalom gépezetébe, mint nálunk, s az állampolitika szerves részének tekintették azt, megfertőzve vele a közigazgatást minden szinten.” PORTIK Imre: *Hányan is vagyunk?* Temesvári Új Szó. 1990. március 6. 2. p.

A hamisított számokat eredményező adatfelvételi módszerekről az 1977-es népszámlálás egyik résztvevője személyes élményei alapján számol be: „Engedjék meg, hogy megkérdőjelezzem ezeket az adatokat – írja az egykori recenzor –, de biztos vagyok benne, hogy nem vagyok egyedül kételyeimmel. Akkoriban egy Arad megyei község iskolájának igazgatójaként a helység számlálófőnökének neveztek ki. Feladatomhoz tartozott ellenőrizni a számlálás módját, valamint este összegezni az aznapi eredményeket. Köztudott, az adatokat eleve számítógéppel tervezték betáplálni, így minden, írásban bejegyzett információt számkóddal kellett ellátni. Emlékszem, különösen a foglalkozással gyűlt meg a dolgom, újjnyi vastag füzetben közel kilencezer (!) foglalkozást soroltak fel, csupán operátorból vagy ötvenet, mindegyiket külön kódszámmal. Éjszakába nyúló időtöltés volt forgatni a füzetet, kikeresni a kódokat a komputer számára. Ennek a rubrikának, de másoknak is. Kivéve egyet. A kiképzőbiztos utasítása szerint ugyanis jó előre felhívták a figyelmünket arra, hogy az alany nemzetiségét csak betűvel volt jogunk beírni, az írásbeli utasításokban a román nemzetiségnek meghatározott 10-es, a magyarnak 11-es, a németnek 12-es stb. kódszámot (állítólag) csak Bukarestben volt szabad bevezetni. Vajon miért? Feltételezték, hogy a számlálóbiztosok nem ismerték a 10-től 19-ig terjedő számokat? Egy másik Arad megyei faluban pedig minden vegyes házasságból származó gyermeket, akár Csilla, Attila, Zsolt, Ildikó is volt a keresztnéve, a néptanácselnök utasítására, a szülők megkérdezése nélkül eleve román nemzetiségűnek kellett beírni. A fentiek ismeretében miként fogadhatnánk el valóságnak a magyar nemzetiség 1 millió 702 ezres lélekszámát? UJJ János: *A hivatalos statisztika arányában avagy az egyenlőség jelével?* Romániai Magyar Szó. 1990. február 11. 1. p.

Király Károly 1981-ben szinte szóról-szóra egyező tapasztalatokról tudósította a nemzetközi nyilvánosságot: „Az 1977-es népszámláláskor a kérdőívek mindegyike el volt látva kódszámmal, kivéve a nemzetihozzátartozást.”

tozás rubrikáját. Úgy tűnik, hogy ennek semmi jelentősége nincs. Oda a recenzorok azt a nemzetiséget írják be, aminek mindegyik egyén vallja magát. Igen, de... Moldvában a csángók hiába vallották magukat magyarnak. A recenzorok románoknak írták be őket. [...] Moldvában nem lehet magyarnak írni senkit, ez felsőbb utasítás. [...] Vegyes házasságok esetén nem írták magyaroknak a családtagokat, hivatalból mindenkit románnak nyilvánítottak, minden ellenkezés ellenére. Ez érvényes más nemzetiségekre is; német, szerb, bolgár, török stb. [...] A népszámlálási ívek összesítését Bukarestben végezték el számítógépekkel, természetesen a kódszámok alapján, kb. 160 rubrikát. Mi történet a nemzetiségi rubrikával, aminek nem volt kódszáma? Elhíhet-e, hogy 22 millió kérdőívet, számítógép segítségével, kézi erővel megszámláltak és összesítették nemzetiségi hovatartozás szerint, a városok, községek, falvak lakosságát? Az összesítési felosztás csak akkor lett volna lehetséges, ha az utcák, városok, falvak szerint helyben elvégezték volna. Nem így történet. 24 órával a népszámlálás befejezése után minden kérdőívet Bukarestbe kértek, az adatokat onnan közölték a helyi szervekkel. Íme egy példa: Nagysármás községben hivatalosan 1200 magyart tartanak nyilván. A református egyház nyilvántartásában 2300 magyar szerepel, család, utca, házszám pontos bevezetésével. Önkényesen tehát 1100 magyart fosztottak meg nemzetiségétől. Ez a durva példa, ha nem is jellemző az egész romániai magyarság besorolására, de beszédesen illusztrálja a szörványosan élő magyarság helyzetét. Eredmény: Sármás község egyetlen falujában sincs anyanyelvű oktatás. Hasonló a helyzet Marosludason, Szamosújváron, Besztercén, Aranyosgyéresen, Radnóton, Kőhalmon, Hátszegen és mindenütt, ahol vegyes a lakosság és kisebbségben él a magyarság.” ERDÉLYI Kálmán: *Hangok és vészhangok Erdélyből*. Romániai Magyar Szó. 1990. február 13. 3. p.